

Co je to podobenství?

Ladislav Tichý

České slovo *podobenství* nepatří jistě k nejfrekventovanějším slovům. Ovšem není také úplně neznámé. Nejvíce ho znají samozřejmě ti, kdo čtou nebo aspoň při liturgii poslouchají texty z novozákonních evangelií. Nepřipadá ovšem úplně cizí ani těm, kteří se s tímto slovem běžně nesetkávají, protože jeho podoba a stavba aspoň do jisté míry něco napovídá o jeho významu. V našem příspěvku půjde o toto slovo, a to nejen v jeho obecném významu v češtině, ale také hlavně při jeho technickém užití jako odborného termínu při interpretaci textů z novozákonních evangelií.

1. TERMÍN PODOBENSTVÍ V BIBLI

V *Slovníku spisovného jazyka českého* je v prvním a v současnosti plně živém významu *podobenství* definováno jako „široce rozvinuté přirovnání, parabola“.¹ Novější *Slovník spisovné češtiny* je pro hlavní smysl trochu sdílnější a instruktivnější, když tento výraz je vysvětlen jako „přirovnání prostřednictvím příběhu, za kt. se skrývá poučení, parabola“.² Starší, důkladnější a historicky založený *Příruční slovník jazyka českého* uvádí nejprve dva významy obecně abstraktní („společné rysy, vlastnosti dvou osob, věcí a p., podobnost“ a „zevnější podoba, vzhled, tvářnost, tvar“) a teprve potom má definici: „široce rozvinuté přirovnání, parabola, zvl. k objasnění duchovní pravdy (v bibli)“.³ Je vidět, že současný význam slova *podobenství* je právě ten, s kterým se setkáváme především v překladu Písma svatého, i když pro nezasvěceného čtenáře by odvoditelné významy byly spíše ty, které jsou zřejmě na ústupu a pomalu mizí z povědomí mluvčích českého jazyka.⁴

¹ KOLEKTIV, *Slovník spisovného jazyka českého*, II, Praha: Academia, 1971, s. 662. Druhý význam „podobnost, podoba“ je klasifikován jako poněkud zastaralý a třetí „způsob, forma, podoba“ je označen (hvězdičkou) jako „řídky“.

² KOLEKTIV, *Slovník spisovné češtiny*, Praha: Academia, 1978, s. 350. Stejná definice je i ve vydáních z r. 1994 a 2001.

³ KOLEKTIV, *Příruční slovník jazyka českého*, IV/1, Praha: Školní nakl., 1941–1943, s. 445.

⁴ Etymologické slovníky češtiny nám mnoho nepomohou, protože V. MACHEK, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha: Academia, 1971, heslo „podobenství“ vůbec nemá a J. REJZEK, *Etymologický slovník češtiny*, Praha: Leda, 2000, s. 481, uvádí „podobenství“ pouze v hesle „podoba“ ve výčtu příbuzných slov. V nejstarších českých překladech Nového zákona je úzus dosti rozkolísaný (viz *Staročeská bible drážďanská a olomoucká*, ed. V. KYAS, Praha: Academia, 1981): v *Bibli drážďanské* se užívá nejčastěji „příklad“, „podobenství“ jen např. Lk 12,16; 13,6; 20,19; 21,29, ale také Lk 4,23. *Bible olomoucká* má úzus ještě rozmanitější (např. „pověst“ Mt 13,3.10.13, ale už „podobenství“ v Mt 13,31). V obou biblích však najdeme také „příslowie“ (např. Mk 4,31nn.). České slovo *podobenství* bylo snad utvořeno podle něm. *Gleichnis*, jež má rozhodně podobné dějiny významu. To dříve také znamenalo „podoba“ (tak např. v Lutherově překladu bible Gn 5,1) nebo „vyobrazení, zpodobení“ (tak u Luthera v Ex 20,4). Ale už Luther znal význam „podobenství“, který jediný je dnes živý (viz H. PAUL, *Deutsches Wörterbuch: Bedeutungsgeschichte und Aufbau unseres Wortschatzes*, 10. vyd., Tübingen: Niemeyer, 2002, s. 421). Např. v polštině se pro „podobenství“ užívá *przypowieść*. Ovšem K. OLIVA aj., *Polsko-český*

V českém ekumenickém překladu (ČEP) Nového zákona se objevuje podstatné jméno *podobenství* celkem 45krát.⁵ V liturgickém překladu Nového zákona, který se v současnosti užívá, je to o sedm míst méně.⁶ Obě verze ovšem mají na všech místech *podobenství* jako ekvivalent řeckého výrazu *parabolh*.⁷ Slovo *parabolh* je však v řeckém textu Nového zákona celkem 50krát. Kromě dvou míst v listu Židům (9,9 a 11,19) je najdeme pouze v synoptických evangeliích (Mt: 17krát, Mk: 13krát, Lk: 18krát). To, že v moderních českých překladech nejsou všechny tyto výskyty přeloženy stejně, ukazuje na širší významové pole řeckého termínu. Tak např. jak ČEP, tak i liturgický překlad mají v Lk 4,23 „příslaví“, zatímco v řeckém textu je právě *parabolh*. Mk 7,17 je v ČEP „podobenství“, ale v liturgickém překladu najdeme „výrok“. Tyto příklady jasně ukazují, že význam výrazu *parabolh* je širší, než je význam českého slova *podobenství*, přičemž ovšem v některých případech může být konkrétní význam sporný. Je všeobecně uznáváno, že tento dosti široký význam slova *parabolh* v Novém zákoně je dán vlivem hebrejského slova *למ (mašal)*, které samo má velmi široké spektrum významů. Substantivum *למ* se vyskytuje v hebrejském Starém zákoně celkem 39krát. Už překlady dokládají rozmanitou škálu významů. Např. 1 Král 9,7; Iz 14,4; Ez 12,23; Hab 2,6; Mi 2,4; Žl 44,15; 69,12 má ČEP „pořekadlo“, ale Ez 17,2; 21,5; 24,3 „podobenství“, v Ez 18,2n. a Žl 49,5; 78,2 „příslaví“, stejný výraz je také v 1 Sam 10,12; 1 Král 5,12 a v Př 1,1.6; 10,1; 25,1; 26,7.9 (*חמל* v *למ* je hebrejský název knihy Příslaví); ale v Nm 24,15n.; Job 27,1 najdeme „průpověď“. Bogner překládá „podobenství“ na stejných místech, ale má „příslaví“ také Ez 12,23, „průpověď“ má v Př 1,1.6; 10,2; 25,1 a v Žl 49,5; 78,2, ale v Žl 69,12 má zcela odlišnou formulaci: „byl jsem jim k smíchu“, v Iz 14,4 má „píseň“, v Mi 2,4 „posměšek“. Ani těmito překlady nejsou všechny významové odstíny hebrejského výrazu *למ* vyčerpány. V Septuagintě (LXX) je běžným překladem tohoto hebrejského slova *parabolh*. Tento výraz je v celé LXX (tj. včetně deuterokanonických knih) 46krát. 28krát je překladem termínu *למ* z hebrejské bible.⁸ Tedy také LXX není úplně stereotypní (např. na většině míst v knize Příslaví najdeme substantivum *paroimia*), ale tato značná uniformita překladu se v židovské tradici nepochybně projevila přenosem významů hebrejského *למ* na řecké *parabolh*, což se potvrzuje také v Novém zákoně.

slovník, II, P–Ž, Praha: Academia, 1995, s. 191, místo významu „podobenství“ uvádí „bajka, báchorka, vyprávění“ (!). Správný ekvivalent však najdeme: W. BUGEL, *Příruční polsko-český slovník teologického názvosloví*, Olomouc: Refugium, 2000, s. 62.

⁵ V překladu Starého zákona je možné najít 12 výskytů. Nejvíce v knize Sírachovcově (8krát). Jinak v Ez 17,2; 21,5; 24,3 a Oz 12,11.

⁶ Jsou to: Mt 15,15; Mk 7,17; Lk 5,36; 6,39; 14,7; 21,29 a Žid 9,9.

⁷ To neplatí např. pro *Novou Bibli kralickou*, která má v 1 Kor 4,6 „podobenství“, aniž by řecký text obsahoval výraz *parabolh*.

⁸ A. J. HULTGREN, *The Parables of Jesus: A Commentary*, Grand Rapids: Eerdmans, 2000, s. 5, uvádí počet 22 a odvolává se (tamtéž, pozn. 17) na E. C. DOS SANTOS, *An Expanded Hebrew Index for the Hatch Redpath Concordance to the Septuagint*, Jerusalem: Dugith Publishers, 1973, s. 124. Tato publikace mi nebyla dostupná, ale je třeba nepřehlédnout, že původní konkordance (viz E. HATCH – H. A. REDPATH, *A Concordance to the Septuagint and the Other Greek Versions of the Old Testament*, reprint, Grand Rapids: Baker, 1983, s. 1056) uvádí sedm výskytů v Nm s jednou citací textu!

2. TEORIE PODOBENSTVÍ A PŘÍBUZNÝCH POJMŮ

Řecké slovo parabolh (z para „vedle“ a bolh „hození, položení“, tj. „položení vedle sebe“) má základní přenesený význam vlastně „přirovnání, srovnání“. Ale už v klasické řecké literatuře se objevuje užití tohoto výrazu na označení bohatšího literárního útvaru. Tak např. Aristoteles (*Rétorika* 1393a) řadí parabolai vedle bajek k příkladům, které mohou sloužit k přesvědčování. Uvádí potom dva příklady podobenství (tamtéž 1393b) pro vyjádření myšlenky, že ti, kdo budou vládnout, mají být určeni losem. Podle něho je to, jako by k zápasu neměli být vybráni schopní atleti, ale ti, na které by padl los, nebo jako kdyby kormidelníka dělal ten, kdo byl vybrán losem, a ne ten, kdo věci rozumí.

Už od křesťanského starověku bylo v podstatě jasné, třebaže vlastní praxe výkladu vypadala velmi často jinak, že Ježíšova podobenství, která máme v evangeliích, není možné správně vysvětlovat, jestliže se věnuje pozornost všem detailům, které jsou obsaženy v příbězích podobenství, ale že je třeba se soustředit na rozhodující bod výpovědi.⁹ Tomuto společnému jmenovateli mezi vysvětlovanou skutečností a vyprávěným příběhem se říká *tertium comparationis* (tj. třetí prvek ve srovnání). Podobenství se odlišuje právě svým příběhem od prostého srovnání, pro které je charakteristické srovnávací slůvko *jako*. Taková přirovnání jsou velmi četná i v běžném hovorovém jazyce. Proto není třeba příklady příliš hledat. Klasický příklad z Nového zákona máme v Mt 10,16: „Hle, já vás posílám jako (wj) ovce mezi vlky! Buďte tedy obezřetní jako (wj) hadi a bezelstní jako (wj) holubice.“

Tam, kde není žádná srovnávací částice, se setkáváme s metaforou. Jedná se tedy o užití slova nebo pojmu v přeneseném významu. Znamená to, že se hovoří o něčem pomocí slov, která znamenají něco jiného.¹⁰ Ani tento způsob mluvy není příliš vzácný i při komunikaci v běžném životě. Jako příklad z Nového zákona může posloužit věta z horského kázání: „Vy jste sůl země“ (Mt 5,13) nebo Ježíšova slova o Herodu Antipasovi: „Běžte a řekněte té lišce“ (Lk 13,32). Rozvedená či rozšířená metafora (*continua metaphora*),¹¹ tj. řada metafor, které jsou třeba součástí určitého příběhu, tvoří pak alegorii (z řec. al loj „jiný“ a [nedoloženého] agoria „mluva“ z agoreu „mluvím“; existuje také český výraz „jinotaj“). Z předchozího lze vyvodit závěr, že stejný vztah, jaký má alegorie k metafoře, má také podobenství k prostému přirovnání. Jak se rozlišení těchto pojmů uplatnilo při chápání a výkladu Ježíšových podobenství z evangelií?

Za velký mezník v dějinách exegeze Ježíšových podobenství se stále pokládá práce Adolfa Jülichera, který před více než sto lety vydal dvoudílnou monografii

⁹ Srov. BASIL VEL., *Asceticon magnum*, PG 31, sl. 1252C: „Podobenství neodpovídají plně sledovaným otázkám co do vnější podoby, ale přivádějí rozum k hlavní pravdě (ai parabolai ouk epi eidouj ta qewrhmata plhrousi(proj de thn upoqesin ton noun odhgousin).“ Cituje L. FONCK, *Die Parabeln des Herrn im Evangelium, exegetisch und praktisch erläutert*, 4. vyd., Innsbruck: Felizian Rauch, 1927, s. 42, a před ním také A. JÜLICHER, *Die Gleichnisreden Jesu*, reprint, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1963, I, s. 230, ale oba bez udání místa.

¹⁰ Srov. M. REISER, *Sprache und literarische Formen im Neuen Testament*, Paderborn: Schöningh, 2001, s. 141.

¹¹ Tak Quintilianus (asi 35 až asi 96 po Kr.) v *Institutio Oratoria* IX, 2, 46; viz také H. F. PLETT, *Einführung in die rhetorische Textanalyse*, 3. vyd., Hamburg: Buske, 1975, s. 90.

o Ježíšových podobenstvích s názvem *Die Gleichnisreden Jesu*.¹² Ve svém přístupu vycházel mj. z pojmů antické rétoriky a velmi důrazně odmítl po celá staletí oblíbený alegorický výklad evangelních podobenství. Podle něho v Ježíšových podobenstvích původně nebyly žádné alegorické prvky. Ty, které máme v novozákonních podobenstvích, pocházejí až od prvotní církve. Ježíšova podobenství chtěla vyjádřit pouze „jednu větu, jednu myšlenku“,¹³ tj. to, co se označuje latinským termínem *tertium comparationis*.¹⁴ Tedy jakákoliv alegorie v novozákonních podobenstvích je podle Jülichera výsledkem pozdějšího přepracování. Už u samotného Ježíše rozlišil tři druhy řeči v podobenstvích (*Gleichnisreden*): jednak „podobenství“ (*Gleichnis*) v užším smyslu, u něhož se v obrazové části uvádí nějaká skutečnost z běžného života (např. hrající si děti v Mt 11,16–19 a Lk 7,31–35), dále „parabolu“ (*Parabel*)¹⁵ v užším smyslu, která obsahuje fiktivní vyprávění, které je formulováno v minulém čase (např. o nemilosrdném služebníkovi v Mt 18,21–35), a posléze „příkladové vyprávění“ (*Beispiel-erzählung*), které uvádí příběh, z něhož je třeba si vzít poučení (např. milosrdný Samaritán v Lk 10,29–37). Jülicher definoval podobenství (konkrétně v tom prvním smyslu) jako „řečovou figuru, v níž má být účinek nějaké věty (myšlenky) zajištěn připojením podobné věty, která patří do jiné oblasti a je si jista svým účinkem.“¹⁶

Jülicherův vliv byl a do jisté míry zůstal obrovský, i když se proti němu někteří stavěli kriticky už za jeho života († 1938). Zvláště v druhé polovině dvacátého století bylo poukazováno na jednostrannost a nedostatečnost Jülicherovy teorie pro interpretaci Ježíšových podobenství. I přes silné kritické a důrazně formulované výhrady však byl a dosud je pokládán za velkého badatele v oblasti podobenství Nového zákona¹⁷ a zvláště jeho rozdělení podobenství na tři skupiny (podobenství, paraboly a příkladová vyprávění) je stále užíváné. To má jistě určitou logiku. V češtině máme prakticky stejné podmínky, jaké má němčina, protože kromě českého slova *podobenství* existuje také přejatý výraz *parabola*, který kromě označení geometrické

¹² První vydání: I. díl 1886, II. díl (s I. dílem) 1899. Další vydání obou dílů: 1910. Přetisk v jednom svazku: viz pozn. 9.

¹³ *Gleichnisreden*, I, s. 117.

¹⁴ Jülicher užívá (častěji) pro *tertium comparationis* také řeckého výrazu *omoion* (viz např. *Gleichnisreden*, I, s. 71 a 113).

¹⁵ Jülicher hovoří ve stejném smyslu také o „bajce“ (Fabel), viz např. *Gleichnisreden*, I, s. 49; 117. Toto zahrnutí pojmu bajky mezi Ježíšova podobenství bylo jedním z důvodů rázného odmítnutí Jülicherovy práce jezuitou L. Fonckem (viz *Parabeln des Herrn*, s. 16). Fonckova práce (první vydání 1902) byla už ve své době přehlížena nekatolickými biblisty; Jülicher ji aspoň jmenuje v předmluvě k 2. vydání své monografie (viz *Gleichnisreden*, s. VI [X]), nyní však ji zpravidla vůbec necitují ani katoličtí biblisté (viz ovšem např. F. W. DANKER, ed., *Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, 3. vyd., Chicago: University of Chicago Press, 2000, s. 759, s. v. „parabolh“, s připomínkou množství literatury o jednotlivých podobenstvích). Důvodem je jistě velká konzervativnost tohoto jinak důkladně pracujícího teologa (byl prvním rektorem Papežského biblického institutu v Římě, v závěru života [† 1930] působil jako duchovní německých studentů i v Praze), kdy např. historické okolnosti proslovení Ježíšových podobenství chápal tak, jak se to jeví z jejich umístění v jednotlivých evangeliích, takže potom podobenství o hřivnách (Mt 25,14–30) pokládal za úplně jiné podobenství než podobenství o minách (Lk 19,11–27).

¹⁶ *Gleichnisreden*, I, s. 80.

¹⁷ Např. J. JEREMIAS, *Die Gleichnisse Jesu*, 7. vyd., Berlin: Evang. Verl.-Anst., 1972 (= Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1965), s. 15, říká, že Jülicher se nechal svést „k osudné chybě“ a že vykonal „jen poloviční práci“, ale přesto jeho dílo hodnotí jako důležitý předěl v bádání o Ježíšových podobenstvích, protože jasně odmítl alegorický výklad.

křivky je původně také synonymem *podobenství* (viz shora definice *podobenství* ve slovnících češtiny), i když se ho v tomto smyslu dnes prakticky neužívá. Proto může být toto slovo také využito pro zúžený technický význam na označení *podobenství*, jehož příběh je jedinečný, většinou formulovaný v minulém čase a zpravidla neskutečný, fiktivní. Jazyky, které jako běžný výraz pro označení „*podobenství*“ užívají slovo odvozené z latinského *parabola* (to bylo samozřejmě přejato z řeckého *parabolē*, a to nejprve ve tvaru *parabole* – tak pro „*podobenství*“ Seneca a Quintilianus –, církevní spisovatel Tertulián užívá pak už tvaru *parabola*),¹⁸ mají větší potíže s tímto terminologickým rozlišením.¹⁹

Během 20. století bylo vydáno velké množství publikací o Ježíšových *podobenstvích*, které většinou zaujaly určité stanovisko vůči názorům A. Jülichera. Mezi tímto množstvím prací nejružnější úrovně nepochybně vynikla a zapůsobila práce Joachima Jeremiase (1900–79) *Die Gleichnisse Jesu*.²⁰ Jeremias ohodnotil Jülicherův přínos v odmítání alegorického výkladu *podobenství*, ale kritizoval jeho nedostatečný přístup ke skutečnému poselství Ježíše Krista.²¹ Sám Jeremias zdůraznil potřebu zjistit původní smysl Ježíšových *podobenství*, tzn. dostat se zpět k původním Ježíšovým slovům, tj. zrekonstruovat Ježíšova *ipsissima verba*.²² Ovšem podobně jako Jülicher viděl Jeremias alegorické prvky v novozákonních *podobenstvích* jako pozdější přídavky a změny z doby prvotní církve. Avšak na rozdíl od Jülichera neroztřídil *podobenství* na skupiny či druhy, protože všechno pokrývá hebrejský pojem *mašal* či aramejský *mathla*. Užíval tak výrazu *podobenství* (*Gleichnis*) v tomto širokém smyslu. Jeremias se zasloužil o objasnění mnohého historického nebo věcného detailu v Ježíšových *podobenstvích*, i když samozřejmě ne všechna jeho řešení plně přesvědčila. Velký důraz na zjištění původní podoby *podobenství* může také vést k přehlížení poselství textů v té podobě, v jaké je máme v novozákonních evangeliích.

Především od konce 60. let dvacátého století došlo k velkému rozvoji bádání o Ježíšových *podobenstvích*. Objevila se rozmanitost přístupů a z nich vyplývajících názorů. Byla přednesena i hodnocení a tvrzení, která jsou jak v protikladu k dosavadnímu bádání, tak i k sobě navzájem. Není snadné stručně charakterizovat všechny názory.²³ Je třeba se však zmínit aspoň o důležitých nebo zajímavých trendech.

¹⁸ Srov. K. E. GEORGES, *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*, 8. vyd., Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1998 (=1913–1918), s. 1467.

¹⁹ Např. v angličtině, která užívá pro „*podobenství*“ běžně výrazu *parable*, se ve vědecké literatuře pro označení *podobenství* v užším smyslu sahá obvykle k výrazu *similitude*, který normálně (ovšem v literárním jazyce) znamená „*podobnost*“. Také v italštině slouží *similitudine* (vlastně „*podobnost*“, ale jako rétorický termín „*přirovnání*“) k označení „*podobenství*“ v užším smyslu, na rozdíl od běžného výrazu *parabola*.

²⁰ 1. vydání 1947, 10. vyd. 1984. Citace podle vydání v pozn. 17.

²¹ *Gleichnisse*, s. 15n. Jako mylný závěr uvádí např. (*Gleichnisse*, s. 15) Jülicherovo označení Ježíše jako „*apoštola pokroku*“ (JÜLICHER, *Gleichnisreden*, II, s. 483).

²² *Gleichnisse*, s. 18. Jeremias navazoval na postoj, který zaujal C. H. DODD, *The Parables of the Kingdom*, opr. vyd., Glasgow: Collins, 1961 (= 1936); teologicky však na rozdíl od Doddovy „*uskutečněné eschatologie*“ (*realized eschatology*) zastával „*realizující se eschatologii*“ (*sich realisierende Eschatologie*; srov. *Gleichnisse*, s. 227).

²³ Přehledy moderních názorů o *podobenstvích* podávají např.: V. FUSCO, „*Parabola/Parabole*“, in *Nuovo dizionario di teologia biblica*, ed. P. Rossano aj., Cinisello Balsamo: Ed. Paoline, 1988, s. 1081–1097; K. ERLEMANN, *Gleichnisauslegung: Ein Lehr- und Arbeitsbuch*, Tübingen a Basel: Francke, 1999; D. B. GOWLER,

Nápadné je rozhodně to, že došlo ke zhodnocení alegorie. Extrémní názor, že Ježíš při svém kázání vůbec neužíval alegorie nebo alegorických prvků, jak jej prezentoval především Jülicher, nebyl udržitelný. Ale názor, se kterým vystoupil např. C. L. Blomberg,²⁴ v němž se prakticky klade rovnítko mezi alegorií a podobenství, představuje zase opačný extrém a není asi také nejlepší cestou k interpretaci Ježíšových podobenství. Ovšem objevila se také změna nejen v hodnocení, nýbrž i v definici alegorie. Někteří badatelé, jako např. K. Erlemann, říkají zcela jednoznačně, že alegorie není literární druh, ale pouze způsob (modus) vyjadřování, určitý strukturální prvek, který se může pojít s jinými literárními formami či druhy.²⁵ Jiní autoři ovšem mluví nadále o alegorii jako o literární formě.²⁶ Je pravda, že alegorické prvky bývají často jen malou součástí určitého vyprávění, ale lze si jistě představit text, v němž by alegorická stránka byla naprosto určující a jehož zařazení k jinak pojmenovanému literárnímu druhu by nebylo rozhodně vhodné. Proto se zdá, že tradiční rozlišení podobenství a alegorie má stále určité opodstatnění a je aspoň z teoretického hlediska užitečné.²⁷

Z Erlemannových tezí o podobenstvích je určitě také zajímavé tvrzení, že v podobenstvích se nachází více *tertií comparationis*, i když je třeba trvat na postulátu jedné pointy.²⁸ Zde jistě záleží na vymezení a definování pojmů. Je pravda, že můžeme najít i v Ježíšových podobenstvích někdy více styčných bodů mezi vyprávěným příběhem a vysvětlovanou skutečností (často mají tyto body příběhu alegorický charakter), ale hovořit o více *tertiích comparationis* znamená vlastně sledovat jen určité části nebo výseče daného příběhu a ne příběh celý a jeho smysl. Jinak totiž (tzn. při vnímání celku podobenství) by označení *tertium* (tj. třetí prvek vedle skutečnosti a užívaného obrazu) *comparationis* nemělo logický smysl. To by spíše

What Are They Saying About the Parables?, Mahwah, N. J.: Paulist Press, 2000; K. L. SNODGRASS, „From Allegorizing to Allegorizing: A History of the Interpretation of the Parables of Jesus,” in *The Challenge of Jesus' Parables*, ed. R. N. Longenecker, Grand Rapids: Eerdmans, 2000, s. 3–29. Poučný je také článek: C. L. BLOMBERG, „The Parables of Jesus: Current Trends and Needs in Research,” in *Studying the Historical Jesus: Evaluation of Current Research*, ed. B. Chilton – C. Evans, Leiden: Brill, 1994, s. 231–254.

²⁴ Viz C. L. BLOMBERG, *Interpreting the Parables*, Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press, 1990, s. 69: „The Gospel parables... are allegories.”

²⁵ ERLEMAN, *Gleichnisauslegung*, s. 169: „Die Allegorie ist keine eigenständige Gattung, sondern ein rhetorisches und poetisches Strukturelement, das sich mit den unterschiedlichsten Gattungen verbinden und unterschiedlichste Funktionen ausüben kann.” Srov. také: tamtéž, s. 91. Podobný názor zastává rovněž např. SNODGRASS, „From Allegorizing to Allegorizing,” s. 20: „In my opinion... it is better to view allegory as a literary mode rather than as a genre.”

²⁶ Viz např. U. SCHNELLE, *Einführung in die neutestamentliche Exegese*, 5. vyd., Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2000, s. 109; R. H. STEIN, „The Genre of the Parables,” in *The Challenge of Jesus' Parables*, s. 30–50, zde 46: „we are referring to allegory as a literary form.” Určitou otázkou ovšem zůstává, do jaké míry jednotliví autoři ztotožňují či rozlišují pojmy „literární forma” a „literární druh”. Srov. však např. W. BÜHLMANN – K. SCHERER, *Sprachliche Stilfiguren der Bibel*, 2. vyd., Gießen: Brunnen, 1994, s. 70: „Da die Allegorie bereits eine literarische Gattung ist” (zdůrazněno v originále).

²⁷ Erlemann se odvolává na H.-J. Klaucka, ale Klauck, přinejmenším ve svém hesle „Gleichnis. Gleichnisauslegung” (*Neues Bibel-Lexikon*, ed. M. Görg – B. Lang, I, Zürich: Benziger, 1991, sl. 851–856, zde 852), vidí věci diferencovaněji, když aspoň připouští „čistou parabolu” a „čistou alegorii” jako „Pole innerhalb eines Kontinuums figurativer Sprachverwendung”.

²⁸ ERLEMAN, *Gleichnisauslegung*, s. 169: „Gleichnisse weisen zwischen Bild und Bezugsgröße mehrere *tertia comparationis* auf... Dagegen ist am Postulat der einen Pointe als Hauptvergleichspunkt festzuhalten.”

znamenal zneužití tohoto technického termínu. Ostatně pointa může sloužit jako synonymum pro vysvětlení označení *tertium comparationis* tomu, komu je tento výraz bližší.

Objevil se také směr, který dává do těsné souvislosti podobenství a metaforu, takže dochází až ke ztotožnění.²⁹ Záleží jistě i zde na chápání pojmu metafora. Její blízkost k podobenství je možné pozorovat už u Aristotela.³⁰ Metaforická řeč se nepochybně v podobenstvích objevuje, ale plná identifikace metafor a podobenství může chápání podobenství spíše zatemnit než vyjasnit.³¹

Nelze určitě opomíjet rozlišení tří pojmů, na které upozornil především H.-J. Klauck³² a které se právem setkává mezi badateli s širším přijetím. Přesné vymezení alegorie není sice nesporné, ale od ní je třeba odlišovat alegorezi a alegorizaci. Alegoreze představuje alegorický výklad textu, který do textu vnáší myšlenky a prvky, jež v něm nejsou. Tento způsob interpretace je známý z děl mnoha církevních otců. Alegorizace pak označuje proces dalšího zpracování textu a jeho obohacení o některé (často další) alegorické prvky, jak se s ním setkáváme např. při předávání synoptické tradice.³³

Už Jülicherův současník Paul Fiebig se zabýval podobenstvími židovských rabínů³⁴ a srovnával je s podobenstvími Ježíšovými. Dospěl k závěru, že jsou mezi nimi četné společné prvky, ale že Ježíšova podobenství svým obsahem stojí mnohem výše, takže jsou samy zárukou, že je nemohl vytvořit nikdo jiný než sám Ježíš.³⁵ Právě v poslední třetině 20. století se také mnohem více uplatňovalo studium rabínských podobenství. Výsledná hodnocení vypadají mnohem diferencovaněji, než tomu bylo u Fiebiga. Někteří badatelé zdůrazňují, že Ježíš stál v tradici židovských podobenství a že úroveň jeho a rabínských podobenství je obdobná či stejná.³⁶ Naproti tomu jiní vidí Ježíšova podobenství aspoň v jistém smyslu jako pro něho

²⁹ Viz např. H. WEDER, *Die Gleichnisse Jesu als Metaphern: Traditions- und redaktionsgeschichtliche Analysen und Interpretationen*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978.

³⁰ Viz ARISTOTELES, *Rétorika* 1406b: :Εστιν δὲ καὶ ἡ εἰκὼν μεταφορά\ Něm. překlad od G. Krapingera (ARISTOTELES, *Rhetorik*, Stuttgart: Reclam, 1999, s. 161) zde zní: „Aber auch das Gleichnis ist eine Metapher“ (zdůrazněno mnou). Aristoteles pak hned ovšem hovoří o „malém rozdílu“.

³¹ Proti chápání podobenství jako metafor se např. výrazně staví V. FUSCO, „Parabola/Parabole,“ s. 1090n.

³² Především: H.-J. KLAUCK, *Allegorie und Allegorese in synoptischen Gleichnistexten*, Münster: Aschendorff, 1978.

³³ Srov. ERLEMANN, *Gleichnisauslegung*, s. 91; SCHNELLE, *Einführung*, s. 109.

³⁴ P. FIEBIG, *Altjüdische Gleichnisse und die Gleichnisse Jesu*, Tübingen: J. C. B. Mohr, 1904, a též, *Die Gleichnisse Jesu im Lichte der rabbinischen Gleichnisse des neutestamentlichen Zeitalters*, Tübingen: J. C. B. Mohr, 1912.

³⁵ Viz FIEBIG, *Altjüdische Gleichnisse*, s. 163. FONCK, *Parabeln des Herrn*, s. 5, který uvádí (zřejmě s uspokojením) Fiebigův postoj, hovoří sám o vlivu starozákonních a Ježíšových podobenství na podobenství rabínů.

³⁶ Tento postoj najdeme především u židovských badatelů, srov. hlavně: B. H. YOUNG, *Jesus and His Jewish Parables: Rediscovering the Roots of Jesus' Teaching*, New York/Mahwah: Paulist, 1989; též, *The Parables: Jewish Tradition and Christian Interpretation*, Peabody: Hendrickson, 1998; tento autor je žákem známého židovského badatele Davida Flussera (1919–2000), který do r. 1938 žil a studoval v bývalém Československu. Viz ovšem také např. formulace katolického biblisty P. Dchulnigga: „Darüber hinaus besteht kein Grund, die Gleichnisse Jesu als einzigartig und von singulärer Qualität zu bezeichnen und die rabbinischen Gleichnisse im Gegenzug abzuwerten.“ Cituje ERLEMANN, *Gleichnisauslegung*, s. 166.

typická, originální, ba jedinečná.³⁷ Záleží nepochybně na úhlu pohledu. Faktem je, že dochovaná podobenství rabinů jsou z velké části mnohem pozdější než podobenství evangelií Nového zákona a většinou sloužila k osvětlení nějakého textu z Písma. To se u Ježíše prakticky nevyskytuje. Ježíš ovšem logicky navazoval na způsob vyjadřování, který odpovídal tradici jeho národa. Hodnocení jeho podobenství bude vždy souviset s jejich obsahem i s hodnocením osoby samotného vypravěče.

Rozmanitost přístupů k Ježíšovým podobenstvím se projevuje také zdůrazňováním určitých hledisek, jako je např. estetická hodnota, argumentační stránka, sociální rozměr, aktuální význam aj.³⁸ Tyto pohledy mohou více či méně pomoci při interpretaci Ježíšových podobenství, pokud ovšem se nevydávají za jediný klíč k pochopení těchto textů.

Rozdíly v chápání a vymezení podobenství se nutně odrážejí také v určení jejich počtu v Novém zákoně. Většinou se počítají jen texty, které jsou v synoptických evangeliích. V Janově evangeliu se parabolh nevyskytuje, ale máme zde čtyřikrát slovo paroimia (Jan 10,6; 16,25 [dvakrát]; 16,29), což je částečné synonymum k parabolh a rozhodně (jak vidíme např. ze Starého zákona) je pokryto významem hebrejského לְמַשְׁלָּה. Charakter Ježíšových „obrazných řečí“ či „přirovnání“ v Janově evangeliu se ovšem obecně pokládá za odlišný od Ježíšových podobenství v synoptických evangeliích. Těch rozlišil A. Jülicher 53. J. Jeremias jich má v seznamu 40. Stejný počet uvádí J. Mánek.³⁹ Od Jeremiase se však liší tím, že podobenství o pokladu a perle probírá společně a mezi podobenství zařazuje „Dům na skále na písku“ (Mt 7,24–27; Lk 6,47–49). Tento text Jeremias v seznamu nemá, i když se jím na více místech ve své knize zabývá. A. J. Hultgren rozlišuje „aspoň“ 38.⁴⁰ Naproti tomu V. Fusco předkládá seznam (jako „una lista minima“) s 35 podobenstvími.⁴¹ Přes rozmanitost počtu⁴² je ovšem třeba zdůraznit, že mnohem důležitější je interpretace Ježíšových podobenství.

³⁷ Např. HULTGREN, *The Parables of Jesus*, s. 8: „the parables of Jesus emerge as distinctive, even original and unique;“ REISER, *Sprache*, s. 146: „Die Originalität der Gleichnisse Jesu erweist sich sowohl im Blick auf die griechische als auch im Blick auf die jüdische Tradition.“

³⁸ Pro tyto pohledy viz práce uvedené v pozn. 23. Dále srov. také J. D. CROSSAN, „Parable,“ in *Anchor Bible Dictionary*, ed. D. N. Freedman, sv. 5, New York etc.: Doubleday, 1992, s. 146–152; Ph. PERKINS(ová), *Hearing the Parables of Jesus*, New York: Paulist Press, 1981; B. B. SCOTT, *Hear Then the Parable: A Commentary on the Parables of Jesus*, Minneapolis: Fortress, 1989. Pro přehled bádání v první polovině 20. století viz F. HAUCK, „parabolh,“ in *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, ed. G. Friedrich, sv. 5, Stuttgart: Kohlhammer, 1954, s. 741–759.

³⁹ Srov. J. MÁNEK, *Ježíšova podobenství*, Praha: Blahoslav, 1972, s. 203n.

⁴⁰ Viz HULTGREN, *Parables*, s. 3.

⁴¹ Viz FUSCO, „Parabola/Parabole,“ s. 1096.

⁴² KLAUCK, „Gleichnis: Gleichnisforschung,“ sl. 853, hovoří o kolísání v určení počtu podobenství mezi 25 a 100.

3. ZÁVĚR

Práci o Ježíšových podobenstvích z poslední doby je tolik a jejich názory a pozice jsou tak rozmanité, že asi nebude daleko od pravdy konstatování, že předmětem konsensu moderního bádání je pouze to, „že historický Ježíš někdy mluvil v podobenstvích“.⁴³ To by však nemělo odradit od studia Ježíšových podobenství a nesmí to vést k žádné interpretační libovůli. Oproti povrchnímu dojmu nepředstavují podobenství z exegetického hlediska jednoduchý materiál.⁴⁴ Pro jejich interpretaci platí samozřejmě v první řadě stejné zásady jako při výkladu dalších textů evangelií, které jsou dány historicko-kritickou metodou i ostatními moderními metodami a přístupy. Přitom ovšem nelze opomíjet jejich osobitý charakter, což znamená dbát na specifčnost jejich literární formy. Ta se jeví jako dosti široká a proměnlivá, ale ne zcela libovolná. Domnívám se, že pro praxi novozákonní exegese může posloužit „pracovní definice“ podobenství, jak ji uvádí A. J. Hultgren: „Podobenství je řečová figura, v níž je učiněno srovnání mezi Božím královstvím, Božími činy nebo očekáváními a něčím na tomto světě, ať skutečným či vymyšleným.“⁴⁵ Tato definice může skutečně pokrýt různé typy podobenství v evangeliích. Snaha zjistit hlavní styčný bod daného textu se zvěstovanou skutečností musí být jedním z hlavních úkolů při exegézi Ježíšových podobenství. Je třeba ovšem také přihlížet k tradování textů, i když nemůže jít jen o rekonstrukci původní podoby podobenství v Ježíšově kázání. V posledku musí jít ovšem o skutečnost Božího království a osobu Ježíše Krista, v němž je nám Boží království blízko. A Ježíšovo zmrtvýchvstání je dokladem, že svět, se kterým se setkáváme v podobenstvích, „není žádná utopie“,⁴⁶ nýbrž představuje to, o čem je třeba usilovat a s čím je nutné už v tomto životě počítat.

A Parable: What Is It?

Key words: Parable; Metaphor; Allegory; New Testament; Jesus Christ

Abstract: The article examines the term *parable* as it is used in the New Testament (in Greek *parabole*) and in the interpretation of the Gospels. At first, the Czech usage is presented, followed by the terminology of the Bible. Then the understanding of this word as a literary term is explored, beginning with classical authors. Much attention is paid to what biblical scholarship has said about the parables of Jesus for more than a hundred years since the influential work of A. Jülicher. We can see that the approaches to the parables have been very diverse so that the only consensus among modern scholars seems to be the fact that Jesus sometimes spoke in parables. However, this cannot lead to an arbitrary interpretation of Jesus' parables. In the author's opinion, the working definition of A. J. Hultgren can be useful in practice: A parable is a figure of speech in which a comparison is made between God's kingdom, actions, or expectations and something in this world, real or imagined.

⁴³ GOWLER, *What*, s. 102.

⁴⁴ Také otázka jejich původního smyslu je určitým problémem kvůli obtížnému textu Mk 4,10–12 a par., který zaměstnával a zaměstnává poctivé interprety Ježíšových podobenství. Viz komentáře, např. M.-J. LAGRANGE, *Évangile selon Saint Marc*, 4. vyd., Paris: Gabalda, 1966 (= 1929), s. 98–106; J. GNILKA, *Das Evangelium nach Markus*, I, Neukirchen: Neukirchener, 1978, s. 162–167, 170–172; HULTGREN, *Parables*, s. 453–467.

⁴⁵ HULTGREN, *Parables*, s. 3.

⁴⁶ A. WEISER, „Gleichnis. II. Neues Testament,“ in *Lexikon für Theologie und Kirche*, ed. W. Kasper aj., sv. 4, 3. vyd., Freiburg etc.: Herder, 1995, sl. 743n., zde 744.